

RUSSIAN GEOPOLITICAL VIEWS AND THEIR IMPACT ON RUSSIAN FOREIGN POLICY TODAY

Valentin Popov, PhD Student

Department of European Studies
and International Security
University of Ruse, Bulgaria
E-mail: valentin123@mail.bg

***Abstract:** The paper discusses Russian geopolitical concepts and their impact on Russian foreign policy today. An analysis of the origins of political geography and geopolitics, and of the Russian ideas from the 15th century is being made. The concept „Moscow – third Rome“ till New Eurasian paradigm is taken into consideration as well.*

***Keywords:** Geopolitics, Russia, Eurasia, West, East.*

***JEL Code:** F50*

УВОД

През 21 в. отношенията между Запада и Русия се отличават с подчертана конфликтност. Това измерение стана очевидно след кризата в Украйна през 2014 г., когато Русия анексира полуостров Крим и след като започнаха въоръжени сблъсъци в Източна Украйна. Западът в лицето на ЕС и НАТО възприема все повече Русия като агресивна държава, а от своя страна Русия обвинява Запада в стремеж за хегемония и вижда в него заплаха за своите национални стремежи и сигурност. Коренът на това противопоставяне може да се търси назад в историята, но в по-ново време като водещи сигнали на руската агресия могат да се подчертаят речта на Путин на конференцията по сигурността в Мюнхен през 2007 г. и войната в Грузия през 2008 г., както и ситуацията в Украйна от 2014 г. За да се разбере по-конкретно характерът на сблъсъка между Русия и Запада, трябва да се разгледат не само тясно политическите и икономически различия, но също така и културните, исторически и геополитически противоречия между двете страни в конфликта. Целта на настоящия доклад е да изясни именно ролята на руските геополитически идеи върху руската външна политика от миналото до наши дни.

Същност на понятията „политическа география“, „геополитика“ и „геостратегия“

Политическата география, геополитиката и геостратегията са три понятия, които са често споменавани в публичното и научното пространство, но изясняването на тяхното значение и смисъл често пъти се пренебрегва. Политическата география води началото си от 1897 г., когато излиза книга със същото наименование на германския професор Фридрих Ратцел. Под влияние на социалдарвинизма, той приема държавата за една от формите на разпространение на живот в земното пространство със свое начало, развитие и край. Обръщайки основно внимание на природните особености на земната повърхност и географското им положение, той нарича учението си „биогеографска концепция“, която по същество е подчинена на географския детерминизъм (от лат. determine – определям). За политическата география може да се каже, че това е една по-скоро географска наука. За разлика от нея, геополитиката, чийто основоположник е шведът Р. Челен, е доста по-близо до политическите науки. Геополитиката следва да се определи като „част от общата теория на външната политика, изследваща влиянието на географските фактори върху външнополитическите отношения и следствията външнополитически курс. Влиянието на тези фактори е голямо, но не бива да бъде абсолютизирано, тъй като външната политика зависи и от много други фактори и обстоятелства. Това обяснение обаче е твърде лаконично и пренебрегва важни

геополитически фактори като демография, природоресурсен потенциал, военна сила и културно влияние. Между геополитика и геостратегия много често се слага знак за равенство, но от научна и практична гледна точка, това е неправилно. Геостратегията има ясно изразен субективен характер. Тя трябва да се разглежда като реална дейност, насочена към преструктуриране на политическото пространство и облагодетелстваща едни държави за сметка на други. Като основен геостратегически мотив днес трябва да се приеме желанието за контрол върху богати на природни, човешки или стопански ресурси пространства (Русев, М.). Геостратегията е целза конкретни действия на дадена държава или обединение от държави за контрол над определени части от територия или ресурси чрез различни средства /икономически, политически, военни, дипломатически и др./ . Една от класическите аксиоми в геополитиката е за противопоставянето между морски и континентални държави. Според тази идея между морето и сушата има различни културни, политически, психологически и нравствени характеристики, които обуславят съперничеството помежду им. Така например, обикновено Западът се идентифицира с таласократичните /морските/ общества, а Изтокът - с телурократичните /континенталните/. От едната страна е образът на моряка, пирата или викинга, а от другата - този на конника, номада или монгола. Съпоставяйки двете главни геополитически тенденции на планетата Макиндер, един от основателите на геополитиката, твърди, че съвременната сухоземна сила се различава от морската не само по източника на своите идеали, но и по материалните условия на своята подвижност. В хода на историята е имало различни форми на противопоставяне между морски и континентални държави, но едно от най-значимите е именно между континентална Русия и морската сила САЩ. Това е и геополитическото обяснение на сегашната криза, за което ще стане въпрос по-нататък в доклада. Съветските доктрини, макар и да имат връзка със споменатите в тази публикация, не са обект на разглеждане.

Първите руски геополитически идеи

Русия е първа по площ държава в света, заемаща изключително важно геополитическо пространство в региона на Евразия, който включва значителна част от Европа и Азия. Значението на Евразия е подчертано още от британския изследовател Макиндер през 1904г., който нарича Евразия с наименованието „хартланд“ или сърцевина на световния остров и който подчертава, че „който доминира над хартланда той доминира над света“. Пак според него цел на Запада е да не допусне обединение на континенталните държави от Евразия, което да застраши хегемонията на Запада. След края на Студената война и след разпадането на СССР Русия претърпя сериозно геополитическо отстъпление, изразяващо се в ограничаване на нейната сфера на влияние. Една от най-тежките геополитически загуби за Русия е нейното географско отделяне от Европа, формирането на „буферен заслон“ между страната и Запада чрез териториите на новосформираните се бивши съюзни републики и постепенно изместване на геополитическия ѝ център в източна посока. След упадъка през 90-те години на 20-ти век политиката на Владимир Путин цели възвръщане на загубеното руско влияние в постсъветското пространство. Създаването на Евразийския икономически съюз има за основна е лансиране на конкурент на западните структури, който трябва да привлече страните, които са били част от СССР или от Източния блок. Конфликтът в Украйна, започнал през 2014г., може да се обясни именно с геополитически фактори, както са формулирани много точно от Збигнев Бжежински, а именно, че „ако Украйна премине на страната Запада, то Русия няма да може да претендира да бъде евразийска сила“

Предвид значението на Русия като държава, заемаща голяма площ от територията на Евразия, в исторически план се оформят няколко руски геополитически доктрини, които имат за отправна точка именно руската история, география и култура. Една от най-старите геополитически идеи, която възниква след превземането на Константинопол от османските турци през 1453 г. е идеята за „Трети Рим“. Тя е свързана с Иван III, който се жени за племенницата на последния византийски император Зоя Палеолог. Основното при тази доктрина е, че Москва е естествен приемник на Рим и Константинопол и последен пост на

Християнството. Според застъпниците на тази идея на руснаците е отредена ролята да бъдат пазители на истинската християнска вяра и да не повтарят грешките на римляни и византийци, които провалят империите си именно заради загубата на вярата си. Русия взимаша доста голяма част от символиката на Византия, най-вече двуглавият орел, който и до ден днешен е герб на Русия. До голяма степен концепцията за „Трети Рим“ е една част от руската идентичност, в която основна роля играе Православието. Съгласно известната теория за „Сблъсъка на цивилизациите“ на американския политолог Самюъл Хънтингтън Русия е център на Православната цивилизация. Към нейната сфера на влияние Хънтингтън слага и България. Именно общата православна вяра е част от обяснението за топлите връзки между Русия и Гърция, въпреки че Гърция е страна член на НАТО и ЕС. Това, което Хънтингтън недооценява е, че не всички православни държави са склонни да разглеждат Русия като обединителен център. Румъния, макар и православна, има редица исторически конфликти с Русия. Отношенията между Гърция и Русия, макар и сравнително топли, не са лишени и от разногласия относно лидерството в православния свят. Именно тези различия са едно от обясненията за противоречията на Православния събор през 2016г., който беше бойкотиран от Руската православна църква, както и от православните църкви на някои други държави, в това число и от страна на Българската православна църква.

Западнячеството. Тази концепция се оформя през 18-19 век като има пряка връзка с проевропейските реформи, предприети от Петър Велики. Западняците виждат в Европа един модел за държавност и подражание, който може да направи Русия могъща страна. Според западняците именно сътрудничеството с европейските сили би могло до осигури геополитическо влияние на Русия. Западнячеството е в упадък в Русия след Октомврийската революция, като дори преди това среща сериозен отпор от други части от руското общество. То си остава концепция на определен руски елит. В по-ново време след разпада на СССР стремежът за партньорство със Запада и САЩ отново беше на дневен ред, но бързо отстъпи позиции пред Ноевразийството.

Славянофилската идея е особено популярна в Русия през 19 век. В нея се акцентира върху славянския произход на руснаците и неговото голямо значение за руската култура. Според професор Бъчваров в Руската идея, възникнала през 19 век, става ключов въпросът за панславизма, представен в Русия от мислители като В. Соловьев, Н. Данилевский или П. Ламанский (Васильев, М.). В самата Русия през 19 век се оформят два центъра на западняците в Санкт Петербург и на славянофилите с център Москва. Според географа и геополитик Ив Лакост славянофилите в Русия през 19 век гледат негативно на реформите на Петър I, смятайки, че те са причина за нещастията, които са сполетели руския народ и са отдалечили руснаците от традициите им. Западняците са на мнение, че именно реформите на Петър Велики са превърнали Русия във велика сила и са спомогнали за нейното развитие. Славянофилите започват да виждат в панславизма силен аргумент, чрез който Русия да обедини славянските народи от Източна Европа и Балканския полуостров под свое влияние така да си гарантира геополитическо пространство. Много от славянските народи също виждат в Русия през даден период от време евентуален освободител, което се вижда и в националната им символика – цветовете на руския флаг, който е заимстван от холандския по времето на Петър Велики, присъстват в различна конфигурация в знамената на Чехия, Словакия, Словения, Хърватия, Сърбия, донякъде и в българския. Идеята за доминация и лидерство в славянския свят заема голяма част от руската геополитика и до днес. Тя има своята популярност и в България, като още след Освобождението се оформят две основни групи в българския политически живот – русофили и русофоби. Тяхното противопоставяне е доста ожесточена, като дори е белязано и от кървави сблъсъци. Славянофилството обаче трудно би могло да донесе желаните ползи за Русия, тъй като славянският свят е доста хетерогенен по отношения на култура, религия, демография, история и външнополитическа ориентация. Така например сред славянските страни има народи с католическо вероизповедание – поляци,

словаци, словенци, православни – българи, сърби, униати – голяма част от украинците. Сред тях се отличава Полша, която е една от най-големите европейски страни по територия и население и би могла да претендира за отделна роля в славянския свят. Въз основа на това можем да кажем, че славянската идентичност трудно би могла самостоятелно да спомогне за постигане на руските геополитически цели, още повече като се има предвид, че отношенията между Русия и останалите славянски народи невинаги са били добри – достатъчно е да се споменат събития като Пражката пролет 1968г., окупацията на Полша от съветската армия по време на Втората световна война съгласно пакта Молотов-Рибентроп и т.н.

Евразийството. Евразийската идея се отличава с това, че до голяма степен се явява едно естествено продължение на идеите за „Москва - трети Рим“ и на славянофилството. При евразийството усещането за уникалност на Русия и на руския народ е най-завършено. Евразийството и съвременната му версия – Ноевразийството са идеологическата основата на руските амбиции в наши дни. То възниква сред белогвардейците след Октомврийската революция през 1917г. Негов виден представител е Петър Николаевич Савицкий (1895-1968), който според руския учен-ноевразиец Александър Дугин е първият и единствен руски геополитик в пълния смисъл на думата. Според изследователите Вилиян Кръстев и Валентин Михайлов Евразийството логично намира упование в географското положение на Русия и нейния вътрешен природен и органичен синтез. В него руското социокултурно пространство се представя в образно цивилизационно единство на самостоятелен и вазимосвързан свят със своя специфика, различна от Европа и Азия. Свят, в който Изтокът и Западът се преплитат в неделимо цяло, отличаващо се с уникална цивилизация и самобитен път на развитие. Евразийството като идея успява да включи определени природогеографски, исторически и културни дадености в единна концепция, която да защитава руската външна политика. Както вече беше споменато, то залага в най-голяма степен на руската идентичност, която не е нито изцяло европейска, нито изцяло азиатска. В днешно време Ноевразийството, което става популярно след разпада на СССР и придобива голямо значение при управлението на Владимир Путин, се отличава като отхвърля западната либерална демокрация и пазарна икономика. Според неоевразийците западните политически, икономически и културни модели вредят на руската идентичност и разрушават руската държавност. Чисто в геополитически план Ноевразийството се опитва да се оформи като конкурент на западната хегемония, наложил се след края на Студената война. Александър Дугин например лансира тезата за създаване на Евразийски континентален блок от държави, като противовес на атлантическия универсализъм и глобалната роля на САЩ. В планетарен геополитически план се предвижда укрепване на стратегически евроазиатски съюз по оста Москва-Пекин-Делхи, който в по-разширен вариант да включва Западна Европа, Средния и Далечен Изток, или поне да се осигури геополитическият им неутралитет. Точно в тази светлина може да се обяснят опитите на Москва за изграждане на по-стабилни отношения с Китай или подписаните споразумения с Индия. Тези опити обаче не бива да се надценяват, тъй като между Русия от една страна, и Индия и Китай от друга, има доста различия. Така например според Катранджиев Русия е нужна на Китай най-вече като икономически партньор и геополитически тил. Освен това икономическите връзки на Китай със Запада, както и не особено голямото му желание да бъде младши партньор на Русия поставят евентуалното по-дълбоко руско-китайско геополитическо сътрудничество под съмнение. Като допълнително предизвикателство могат да се посочат съществуващите противоречия между Индия и Китай по редица въпроси.

Противопоставянето между руското Евразийство и западния стремеж за глобално лидерство /мондиализъм/ олицетворява в най-пълна степен споменатите в началото на доклада геополитически разделения – морският Запад срещу континенталния Изток, либералните морски империи срещу консервативните сухоземни държави. Във всяко едно отношение – политика, икономика, човешки права, религия може да се види различието между руския и западния мироглед. Подобно противостояние не е ново в историята и неговата развръзка е

въпрос на политически, икономически и военни маневри между различните участници в конфликта.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Геополитиката, макар и отхвърляна дълго време, особено от социалистическия блок, има свой инструментариум, който може да осигури допълнителни познания относно глобалната политическа архитектура и съперничествата между различни държави, региони и етноси по света. Разбира се, чисто геополитическото или политикогеографското обяснение на международните отношения не е изчерпателно и трябва да се прилага в комбинация с други научни методи.

Въз основа на изложеното дотук можем да направим извод, че геополитическите идеи имат голямо значение върху външната политика на Русия. Но много важен фактор за глобално лидерство е икономическият. Така например по различни данни от международни изследвания руската икономика е на осмо място в света с 2,7% дял в глобалния БВП – осем пъти по-малък от този на САЩ. Без сериозен икономически напредък Русия трудно би могла да играе по-значима роля в международната политика, въпреки че е част от Съвета за сигурност на ООН и притежава значителни природни ресурси.

REFERENCES

Krastev, V. Political geography and geostrategy//<http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika/318-politicheska-geografiya-i-geopolitika>

Stefanov, G et al. Internatioanl Relations, International Law, Diplomacy. Siela, Sofia, 2001г.

Rusev, M. From sacral geography to geopolitics and geostrategy
//http://members.tripod.com/~nie_monthly/nie5_02/rusev.htm

Rusev, M. Mondialism v/s tradiditionalism, or about the current geopolitical structure of the world. // http://members.tripod.com/~nie_monthly/nie78_02/rusev.htm

Максаковский В. Общая экономическая и социальная география. Курс лекций. Изд. Владос, Москва, 2008г.

Bachvarov, M. Russian geopolitical ideas. //http://members.tripod.com/~nie_monthly/nie9_02/bacvarov-rus.htm

Дугин А. Основы геополитики. М., Арктогея, 1997г.